

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Viktor Löfgren

BILAN FALLER

Dödsstraffet och dess avskaffande

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Jur. dr Elsa Trolle Önnerfors

Termin: VT 2013

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställning	6
1.3 Disposition	7
1.4 Avgränsingar	7
1.5 Metod	8
1.6 Material	8
1.7 Forskningsläge	8
2 RIKE OCH STRAFF I UTVECKLING	9
2.1 Det tidiga Sverige (ca 1100 – 1523)	9
2.1.1 Riket och dess utveckling	9
2.1.2 Domstolarna, rätten och straffen	10
2.2 Det nya Sverige och stormakten (1523 – 1718)	11
2.2.1 Riket och dess utveckling	11
2.2.2 Domstolarna, rätten och straffen	14
2.3 Frihetstiden och Gustavianska eran (1719 – 1809)	15
2.3.1 Riket och dess utveckling	15
2.3.2 Domstolarna, rätten och straffen	16
2.4 Händelsernas sekel (1809 – 1921)	17
2.4.1 Riket och dess utveckling	17
2.4.2 Domstolarna, rätten och straffen	18
3 DÖDSSTRAFFSDEBATTEN	19
3.1 Den tidiga dödsstraffsdebatten (1809 – 1864)	20
3.2 Dödsstraffsdebatten intill avskaffande (1864 – 1921)	22
4 REFLEXIONER OM DÖDSSTRAFFET, AVSKFFANDET OCH DEBATTEN	26

4.1 Slutsatser	28
BILAGA A TIDSLINJE	30
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31

Summary

The goal of the following essay is to investigate any changes in the debate regarding the Swedish death penalty which took place during the 19th century and the beginning of the 20th century until the death penalty was abolished in 1921.

To be able to undertake such an investigation it's my personal belief that one first must know the basics of Swedish history. Therefore the essay starts with a section that briefly describes the evolution of the Swedish society and the Swedish legal history. Thereafter follows a section that aims to clarify and monitor the debate regarding the death penalty. The essay will be concluded with a section that analyses the information that has been given in previous sections.

The Swedish history is largely marked by war and conflict with both our neighboring states as well as within the kingdom itself. The young state governed by Birger Jarl and King Magnus Ladulås however established a fragile foundation upon which the kingdom was later built and expanded by Gustav Vasa after the Kalmar union had ceased to exist. The king centralized much of the power in the realm to his own person and also reformed the church. During this period the death penalty was commonly used and continued to be so until the 19th century. Until this period Sweden was often involved in wars and developed slowly. After 1809, however, the kingdom entered the industrial revolution which urbanized and developed the state. During the same time a secularization process started. In the same period the old parliament with nobles, priests, commoners and peasants were replaced with a parliament with two chambers. During the 19th century the death penalty was repeatedly reduced and was abolished in 1921.

The debate regarding the death penalty during this time was concentrated on a few central arguments which were recurring during the entire debate. These were, crime prevention, the problem that occurs if a lifetime sentenced prisoner commits new crimes, the duty of the state to defend itself and its citizens, that the death penalty is barbaric and belongs in the past, that the possibility of improvement for death sentenced disappears and the risk that an innocent is executed. Other arguments were more temporary and more influenced by the time during which they existed.

Such arguments were religious arguments which were stronger and more reoccurring in the beginning of the debate. Psychological arguments and comparative studies were more occurring in the later debate.

The debate regarding the death penalty was during the entire 19th century and the beginning of 20th century rather uniform and constant and didn't change much. The reasons for this are, in my opinion, that the "core" of the death penalty is constant and unchanging. The changes in the debate are rather linked to the social development. The recurring argument that the time for the abolishment has to be right is hence very accurate since the abolishment rather is connected to social growth and development of the state, than to the hardly changing debate. A premature removal of the death penalty from the penal code would with this point of view be impossible hence the state and the people wouldn't be ready for it, e.g. medieval Sweden. The social changes that took place during the 19th and early 20th centuries planted the seed for what would later become this process of development of the state and are the reason why the evolvement, despite heavy debate, into the sufficient developed state took time.

Sammanfattning

Förevarande arbete har som målsättning att utreda huruvida en förändring i dödsstraffsdebatten skedde under 1800-talet och 1900-talets första decennier intill dess avskaffande 1921.

För att på ett bra sätt kunna företa en sådan granskning inleds uppsatsen med ett avsnitt som kortfattat beskriver den svenska historien för att därefter följas av ett avsnitt enbart rörande dödsstraffsdebatten och avslutas med en analyserande och reflekterande del.

Den svenska historien var under lång tid präglad av krig och konflikter såväl med våra grannstater som inom riket. Det tidiga Sverige under Birger Jarl och Magnus Ladulås lade dock en någorlunda stabil grund till vad som efter Kalmarunionens fall utbyggdes av Gustav Vasa och hans söner under 1500-talet och 1600-talets början. Kungen knöt alltmer makt till sin person och kyrkan reformerades. Under denna tid började dödsstraffen alltmer bli påtagliga i den svenska lagen och fortsatte vara så till 1800-talet. Riket var fram till 1809 ofta i krig och utvecklades långsamt. På 1800-talet inleddes en sekulariseringsprocess samtidigt som den industriella revolutionen urbaniserade och utvecklade riket. Den gamla ståndsriksdagen försvann och ersattes av en tvåkammarriksdag. Rättsligt inskränktes dödsstraffet succesivt under denna tid och försvann helt 1921.

Dödsstraffsdebatten under denna tid inriktade sig på ett par centrala argument som var återkommande under hela debatten. Dessa var, preventiv verkan, problematiken då en livstidsdömd begår nya brott, statens nödvärnsrätt och plikt att försvara sig, att dödsstraffet är barbariskt och tillhör en svunnen tid, att möjligheten till förbättring försvinner samt risken att en oskyldig döms. Vissa andra debattinlägg var mer tidstypiska, häribland kan finnas teologiska argument som var starkare och mer återkommande i början av debatten medan psykologiska argument och jämförelser med utlandet slår igenom senare i debatten.

Debatten är under hela 1800-talet och 1900-talets två första decennier tämligen likformig och förändras ej i alltför stor utsträckning. Skälen till detta är enligt min uppfattning att dödsstraffets kärna ständigt är densamma. De förändringar som sker är främst hänförliga till den samhällseliga förändringen som sker.

De återkommande argumenten att tiden för straffets avskaffande måste vara den rätta blir således mycket träffande då det snarare än samhällets mognad än den föga förändrade debatten som blir avgörande för när straffet sedermera avskaffas. Ett för tidigt avskaffande hade med detta synsätt varit omöjligt då samhället och folket ej var redo, jfr det decentraliserade medeltida Sverige eller den krigiska stormakten. De förändringar i samhället som skedde under 1800-talet och 1900-talets början lade grunden för denna mognad varför straffets avskaffande trots ihärdig debatt drog ut på tiden.

Förkortningar

BrB

HD

HovR

JR

K. Maj.

SAP

StraffL

Brottsbalken

Högsta domstolen

Hovrätten

Justitierevisionen

Kunglig Majestät

Socialdemokratiska ArbetarPartiet

Strafflagen

1 Inledning

Tidigt på morgonen den 23 november 1910 vandrar Johan Alfred Andersson Ander in på Långholmens fängelsegård, det fängelse på vilket han har tillbringat de senaste och tillika sista månaderna av sitt liv. Ander har av såväl Stockholms rådhusrätt som Svea hovrätt funnits skyldig till rånmordet på det unga kassabiträdet Victoria Hellsten på ett växlingskontor i Stockholm. Mördaren hade med ett besman krossat hennes huvudskål och lämnat henne att dö på golvet. Mördaren hade sedan tagit värdepapper och obligationer till ett värde av sextusen svenska kronor. Ander kunde snabbt gripas men nekade, trots övertygande bevisning, till brott. Ander hade begärt nåd hos konungen, Gustaf V, som dock avslagit hans begäran.

På fängelsegården finns närvarande, förutom Ander, skarprättare Dalman, fängelsechefen och flera läkare, jurister och präster. Domen läses upp och Ander frågar om han får säga några sista ord vilket nekas honom. Därefter placeras Ander, utan att göra motstånd, i den nyinköpta giljotinen varpå skarprättare Dalman drar i ett snöre och bilan faller.¹

1.1 Syfte

Vad ingen av de församlade på fängelsegården visste var att detta skulle komma att bli Sveriges sista avrättning. Trots flertalet dödsdomar kom ingen att avrättas innan dess dödsstraffet i fredstid avskaffades av rikets riksdag 1921. Avskaffandet av dödsstraffet var dock inget raskt beslut utan var en följd av åtskilliga årtiondens debatt och inskränkningar. Syftet med detta arbete är att kartlägga denna debatt och följa dödsstraffet genom den svenska historien fram till dess det avskaffades 1921.

1.2 Frågeställning

Förevarande uppsats kommer att utreda följande frågeställningar:

- Skilde sig debatten inför 1864 års Strafflag och dödsstraffets avskaffande 1921?
- Om föregående fråga besvaras jakande; på vilket sätt skilde sig debatten/argumentationen?

¹ <http://www.popularhistoria.se/artiklar/sista-avrattningen-i-sverige/>

1.3 Disposition

För att sätta in dödsstraffet i ett större sammanhang kommer arbetet att inledas med att kortfattat redogöra för den svenska historien från landskapslagarnas (ca år 1100) dagar och framåt. Denna historiska redogörelse kommer att i så stor omfattning som möjligt att ha en rättshistorisk prägel. Det är undertecknads uppfattning att en historisk inledning är avgörande för förståelsen för grunderna till dödsstraffsdebatten samt att en historisk genomgång kan komma att öka förståelsen för debattens utveckling. Efter denna inledande del kommer göras ett närmare studium av dödsstraffsdebatten under 1800-talet, med fokus på den senare hälften, och 1900-talets första två årtionden. Det är sedan dessa debatter och argument som skall jämföras med varandra för att kartlägga huruvida en förändring skedde i debatten inför den nya Strafflagen av år 1864 och avskaffandet 1921.

I uppsatsen kommer bibliografisk information, viss ordförklaring osv. att hänvisas till i noter. För att underlätta för läsaren och ej lägga in referensen i noten ges härför en generell hänvisning. All bibliografisk information/ordförklaring är hämtad på nationalencyklopedins webbplats där sökordet är ordet/namnet i anslutning till fotnoten i den löpande texten. Informationen är genomgående hämtad den 25 maj 2013.

Undertecknad vill även uppmärksamma läsaren på att det under Bilaga A finnes en tidslinje vars syfte är att underlätta läsandet av uppsatsen.

1.4 Avgränsingar

Föremål för förevarande arbete kommer endast vara dödsstraffet i fredstid. Dödsstraffet i krigstid, vilket avskaffades 1972, kommer således ej att omfattas av detta arbete. Vidare kommer arbetet enbart röra det svenska dödsstraffet. Vid enstaka tillfällen kan vissa komparativa jämförelser komma att ske, dessa är dock enbart att anse som kortfattade förtydliganden eller jämförelser för att belysa svenska förhållanden och kommer ej att utvecklas vidare.

Arbetet kommer rikta in sig på tiden mellan ca år 1809 och år 1921. Som nänts ovan i dispositionen kommer den historiska tillbakablicken sträcka sig tillbaks till ca år 1100. I de fall händelseer utanför detta tidsintervall beaktas kommer så enbart att ske undantagsvis.

1.5 Metod

Förevarande arbete kommer att grunda sig på en historiskt komparativ metod. Svaren på ovannämnda frågeställningar kommer att sökas främst i historiska källor såsom dåtida litteratur och förarbeten eller i nyare verk som i sin tur grundar sig på forskning om svunna tider.

Förhållningssättet till källorna kommer i så stor utsträckning som möjligt vara kritisk och ifrågasättande.

1.6 Material

För att på ett verkligt sätt beskriva debatten som föregick dödsstraffets avskaffande har i viss utsträckning dåtida litteratur använts. Litteraturen kan i vissa fall vara att anse som inlägg i dödsstraffsdebatten och har därför behandlats med försiktighet. För att även få ett ”överblicksperspektiv” har även senare litteratur kommit att användas.

Även andra källor än litteratur såsom propositioner och andra förarbeten samt lagtext har använts i betydande omfattning.

Då uppsatsens omfång och kursens längd är begränsade har undertecknad tyvärr varit tvungen att i mindre grad än önskat kunna nyttja riksdagstryck och andra förarbeten och har istället fått fokusera mer på litteratur. De källor som finns är mycket omfångsrika och svåra att bearbeta varför ett utförligt nyttjande av dessa tyvärr visat sig övermäktigt.

1.7 Forskningsläge

Det svenska dödsstraffet som påföljd är relativt omskrivet under såväl tiden av aktiv debatt som efteråt. På ett internationellt plan är dödsstraffet ännu föremål för aktiv debatt och än mer omskrivet än det svenska. Den svenska forskningen som på senare tid uppkommit riktar sig mot att se dödsstraffets avskaffande ur en angiven synvinkel. Som ett exempel för detta kan nämnas Martin Bergmans doktorsavhandling *Dödsstraffet, kyrkan och staten* som närmar sig dödsstraffets avskaffande ur ett teologiskt perspektiv. Då dödsstraffet, för svenskt vidkommande, är en tingest av svunnen tid är det som område mer statiskt än många andra rättsområden. Den stundvis hätska debatt som föregick samt dödsstraffets långa historia gör dock att det, enligt min uppfattning, lämpar sig väl för vidare studier. Det finns många ”utforskade” synvinklar på hur man kan se dödsstraffsdebatten.

2 Rike och straff i utveckling

Under århundraden har människor gått samman i olika sammanslutningar såväl tillfälliga som mer permanenta. Oavsett om det rör sig om tillfälliga grupper eller en permanent bosättning i ett samhälle har det funnits regler för hur den enskilde förväntas bete sig i gemenskapen. I alla tider har det även funnits individer som av olika skäl valt att på ett eller annat sätt bryta dessa normer och agera på ett sätt som ej ansetts godtagbart av den övriga sammanslutningen. Överträdelser mot de gemensamma normerna har vanligtvis bestraffats, på vilket sätt bestraffningen har skett har skilt sig mellan århundradena. Dödsstraffet har under den svenska rättshistorien länge innehaft en position som det yttersta straffet, men även dess ställning har förändrats mellan seklerna.

2.1 Det tidiga Sverige (ca 1100 – 1523)

Det är svårt att med noggrannhet fastslå då Sverige blir ett egentligt rike. De nordiska länderna var kring år 1000 e. kr. hårt drabbade av interna maktstrider mellan olika inflytelserika ätter som kämpade om kungamakten som förvisso hade en något undanskymd roll i dåtidens samhälle. Konungen skulle i betydande utsträckning överlämna ett omfattande självstyre åt landskapen.

2.1.1 Riket och dess utveckling

Under 1100-talet befäster kyrkan sin roll i de nordiska samhällena genom att Norden, under ärkebiskopen i Lund, blir en egen kyrkoprovins.² Kyrkan är under denna tid starkt kopplad till de styrande skikten i samhället och till lokala herremän och ätter. Samtidigt råder en maktkamp mellan den Sverkerska och den Erikska ätten som inte får sitt slut förrän i början av 1200-talet. Såväl kyrkan som konungamakten kunde vid denna tid främst hänföras till de göttsika landskapen och att tala om en enhetlig stat är på många sätt missvisande.³

Under den första halvan av 1200-talet inleds en centraliseringsprocess i Sverige. En av de mer betydelsefulla personerna bakom denna utveckling var Birger Jarl⁴.

² C. Häthén, *Stat och straff*, sid. 28 f.

³ <http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/sverige/historia/kristnandet-och-rikets-framv%C3%A4xt>, läst 11 maj 2013.

⁴ Jarl; född ca 1210, död 1266; svensk statsman och fader till flera svenska kungar.

Under dennes tid som konungens närmaste man grundlades flera nya städer, varav vissa kom att bli viktiga handelscentra, och konungamaktens roll såväl stärktes som utökades. Birger Jarl inledde även en lagstiftningsprocess.⁵

Birger Jarls son Magnus Birgersson ”Ladulås”⁶ fortsatte sin faders arbete med att centralisera riket. Från Magnus Ladulås regeringstid finnes bevarat kungliga lagstiftningsdirektiv och rikets styrelsesätt fastlades och blev i huvudsak oförändrat fram till 1500-talet. Riket styrdes av konungen med stöd av rådet och mer sporadiskt riksdagen/herredagen. På landsbygden fanns länsmän och fogdar som bland annat uppbar skatt samt utträttade vissa polisiära och dömande funktioner. Konungen, som valdes, skulle avlägga en ed och följa de lagar som fanns i riket, majestätet stod således under lagarna. Konungaeden finns återgiven i olika landskapslagar som fanns vid denna tid och infördes senare även i landslagen som utfärdades av Magnus Eriksson⁷ och dennes regering. Magnus Erikssons regeringstid kännetecknas av konflikter med aristokrati och rådet vilket ledde till oroligheter i riket.

Viss stabilitet uppnådes i och med Kalmarunionen som i slutet av 1300-talet enade de nordiska rikena. Motståndet mot unionen var dock stort vilket ledde till flera uppror såsom de under Engelbrekt och Sten Sture d.y.⁸ Unionen bestod dock, emellanåt med brutala konsekvenser för svenskarna. År 1520 avrättar den danske kungen Kristian Tyrann svenska adelsmän och biskopar under Stockholms blodbad. Kort därefter bryter sig Sverige loss från Kalmarunionen efter ett segerrikt uppror lett av Gustav Vasa som den 6 juni 1523 väljs till Sveriges konung.⁹

2.1.2 Domstolarna, rätten och straffen

Lagarna i det tidiga Sverige fanns återgivna i landskapslagar. I dessa lagsamlingar togs upp brott och straffen för dessa. Straffen var ofta av ett kompensatorsikt slag vilket innebar att gärningsmannen skulle få kompensera den som lidit skada. Straffen kunde dock även vara vedergällande vilket främst var fallet för brott som ansågs vara ”urbota” dvs. så allvarliga att gärningsmannen ej skulle kunna böta sig fri från ansvar.

⁵ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/birger-jarl>, läst 11 maj 2013.

⁶ Sveriges Konung; född ca 1240, död 1290. Epitetet Ladulås kommer troligtvis från de stadgor vilka tillkom under Magnus regeringstid som skyddade bönderna från stormännen genom ett s.k. gästningsförbud.

⁷ Sveriges Konung; född 1316, död 1374; låg utöver konflikten med adel och råd, stundvis i krig med Danmark där Valdemar Atterdag regerade. Avsattes efter rådets resning 1364.

⁸ C. Häthén, *Stat och straff*, sid. 28-44.

⁹ C. Häthén, *Stat och straff*, sid. 80 f.

Urbota brott, även kallade edsöresbrott, kunde vara våldtäkt på väg till kyrka eller hämnd efter uppgjord förlikning. Straffen för sådana handlingar var stränga och innebar vanligtvis att gärningsmannens all världsliga egendom förverkades och denne själv dömdes till fredlös. Domen för ett edsöresbrott kom från en kunglig domstol och konungens män ansvarade för verkställigheten av straffet. Även dödsstraff förekom som straff för bland annat dråp eller då träl begått edsöresbrott. Den kungliga inblandningen i rätten är större i de senare landskapslagarna jämfört med de yngre.¹⁰

I landslagen, som ersatte landskapslagarna och samlade hela riket under en lag, blev dödsstraffet vanligare och var gängse straff för de mer allvarliga brotten, vilka återfanns i Högmålsbalken. Dessa brott kunde vara uppror, trolldom eller dödlig äga inom familjen. Dödsstraffet verkställdes genom stening för kvinnor, halshuggning för män och brännande på bål för de som begått trolldomsbrott så offret dog eller anlagt mordbrand. Dråpsbrotten återfanns i egen balk och även om dödsstraff förekom, för den som blev tagen på bar gärning, var bötesstraff icke sällsynt förekommande. Vidare utökades konungens roll ytterligare i landslagen vilket var en utveckling som fortsatte även i och med Kristoffers landslag av år 1442. Konungens makt över rätten utökades således kontinuerligt i Sverige under dessa århundraden.

Denna utveckling tydliggörs även vad avser dömandet och verkställandet av straffen. Längre var tingsplatsen den centrala platsen för rättskipning och lagstiftning. I och med såväl Magnus Erikssons som Kristoffers landslagar övertogs istället denna dömande roll alltmer av kungliga domstolar. Konungens män skötte nu verkställighet och häktning för alla brott.¹¹

2.2 Det nya Sverige och stormakten (1523 – 1718)

Efter Gustav Vasas¹² maktövertagande inleddes en ny era i svensk historia som kom att bli en omvälvande tid på många plan för riket och dess befolkning.

2.2.1 Riket och dess utveckling

Gustav Vasa inledde raskt en centraliseringsprocess där mycket av makten i riket knöts kring konungen och hans person.

¹⁰ C. Häthén, *Stat och straff*, sid. 44-49.

¹¹ C. Häthén, *Stat och straff*, sid. 49-52.

¹² Sveriges konung; född 1496, död 1560; såg sig som rikets landsfader.

Valkungadömet försvann definitivt och arvskungadöme infördes. Vidare reformerades kyrkan och katolicismen ersattes av Luthers protestantiska lära. Kyrkans makt övergick i stor del till konungen och prästerskapet blev konungens män som i församlingarna spred riksledningens ord. Gustav Vasa, som tidigare flytt dansk fångenskap till Lübeck, hade goda kontakter med Tyskland och hade flera högt uppsatta tyska rådgivare som efter tyskt mönster förändrade det svenska samhället. Detta väckte dock missnöje och Gustav Vasas regeringstid drabbades av flera uppror där det mest ryktbara troligtvis är den s.k. Dackefejden. Konungen gick segrande ur stridigheterna och vid sin död efterlämnade Gustav Vasa ett centraliserat och moderniserat Sverige där handel och produktion stimulerats samt en egen krigsmakt byggts upp från grunden.¹³

Ansvar för detta nya rike axlades av Erik XIV vars tid vid makten blev kortvarig då han beskyldes för sinnesjukdom, avsattes, låstes in och sedermera bragtes om livet av sin bror Johan III som övertog tronen. Johan, Gustav Vasas andra son, äktade Katarina Jagellonica som var den polske kungens syster och även katolik. Tillsammans fick de sonen Sigismund som kom att bli konung över både Sverige och Polen.¹⁴

Sigismunds katolska tro vållade dock problem i Sverige och gav hertig Karl, Gustav Vasas tredje son, ett utmärkt tillfälle att inleda ett inbördeskrig ur vilket han gick segrande och kröntes Karl IX. Den nye monarken var sträng, hade ett stort intresse för religiösa frågor och förde en aktiv utrikespolitik, inte minst i östlig riktning.¹⁵

Karl IX avlider 1611 och Sverige befinner sig då i krig med Ryssland, Danmark och Polen. I detta kritiska läge övertogs tronen av den blott 16 år gamle Gustav II Adolf¹⁶ som på olika sätt avslutar de många krigen. I den fred som nu råder inleder konungen tillsammans med riksföreståndaren Axel Oxenstierna en rask reformation av riket, nya städer grundlades, förvaltningen strukturerades och ämbetsverken effektiviserades, även riksdagens arbete reglerades och förtydligades. Genom en invandring av valloner stimulerades näringslivet och den viktiga vapenindustrin. Härutöver grundades lärosäten, såväl gymnasier och universitet, och krigsmakten moderniserades och utbyggdes.

¹³ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/gustav-vasa#> , läst den 15 maj 2013.

¹⁴ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/johan-iii/216395> , läst den 20 maj 2013.

¹⁵ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-ix/221966>, läst 21 maj 2013.

¹⁶ Sveriges konung "Lejonet från nordn"; född 1594, död 1632; stomaktsrikets grundare, briljant fältherre och måhända det internationellt mest ryktbara av alla svenska majestäter.

Religionen var av stor betydelse i Gustav II Adolfs Sverige och 1630 träder han in som protestanismens förkämpe i det 30-åriga kriget då han landstiger med sin här i Pommern.¹⁷ Efter vissa inledande framgångar i kriget stupar Gustav II Adolf under slaget vid Lützen den 6 november 1632.¹⁸

Sverige fortsatte vara en del av det 30-åriga kriget till dess fred slöts i Westfalen varpå Sverige blev en stormakt. Svensk representant vid förhandlingarna var Karl Gustav, kusin till drottning Kristina och som efter hennes abdikering övertog tronen. Karl X Gustavs tid som Sveriges konung bestod nästan uteslutande av krig med grannstaterna. Genom vågspelet att tåga över lilla och stora Bält lyckades konungen utkräva en, för Sverige, mycket fördelaktig fred med Danmark varpå bl.a. Skånelandskapen blev svenska. Inrikes genomdrev konungen ett återtagande av en del av de gods och gårdar som utdelats till adeln tidigare under 1600-talet.¹⁹

Detta återtagande av jord från adeln till kronan, den s.k. reduktionen, fortsattes av Karl XI²⁰ som även utökade den. Konungen knöt mycket av makten till sig själv och inledde med detta det karolinska enväldet. Med stöd av riksdagen åsidosattes rådet och konungen behövde endast rådfråga om han ansåg det nödvändigt.²¹ Vidare genomförde Karl XI omfattande förändringar av tjänstemannakåren som nu bestod av adliga och till kronan trogna tjänstemän. Armén förändrades genom indelningsverket²². Dessa förändringar bottnade i en önskan att undvika ytterligare inblandning i krig och stärka rikets handlingsfrihet. Under 1670-talet låg Sverige i krig med Danmark, ett krig som fick Karl XI att under återstoden av sin levnadstid verka för fred, vilket uppnåddes och bestod i 20 år vilket var den längsta ihållande perioden av fred under den svenska stormaktstiden. För att möjliggöra freden var ovan nämnda reformationer nödvändiga och konsekvenserna härav blev att rikets finanser och krigsmakten stabiliserades.²³

Enväldet bibehölls av Karl XII som dock sällan befann sig i riket utan tillbringade den största delen av sin regeringstid i fält.

¹⁷ Skälen till inträdet i kriget är tvetydiga, omdebatterade och ännu höljda i dunkel.

¹⁸ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/gustav-ii-adolf>, läst 21 maj 2013.

¹⁹ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-x-gustav>, läst 21 maj 2013.

²⁰ Sveriges konung; född 1655, död 1697; segrare vid slaget vid Lund som hjälpte Sverige behålla sina nyvunna territorier från Danmark. Kallad ”gråkappan” på grund av sitt enkla leverne.

²¹ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 98 f.

²² Administrativt system för avlöning och ”hållande” av personal i krigsmakten under fred.

²³ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-xi>, läst den 21 maj 2013.

Detta innebar att ämbetsverken fick en större frihet i sitt arbete.²⁴ Karl XII stupade i Norge 1718 och hans död satte punkt för såväl det kungliga enväldet som den svenska stormaktstiden.²⁵

2.2.2 Domstolarna, rätten och straffen

Den turbulenta tid vilken ovan har beskrivits hade även omfattande inverkan på rätten. Reformationen medförde att rätten blev starkt influerad av den i samhället redan viktiga kyrkan. Guds ord skulle råda och domstolarna skulle döma efter Hans lag. Detta märks tydligt i det av Erik XIV utfärdade Högmålsplakatet uti vilket dödsstraff stipuleras såsom straff för flertalet brott, bl.a. mord och tidelag.

Guds lag var sträng och oförlåtlig, de som syndade skulle straffas strängt och hårt för att skydda riket från Herrens vrede på den yttersta dagen.²⁶ Knut Olivecrona delar in grundtankarna bakom dödsstraffet enligt följande:

Grundtankarne i alla dessa lagar från den laglösaste tid i vår historia äro dessa

I. att talion är den högsta rättvisa, enligt »Guz rätt», d. ä. den Mosaiska lagen; alltså »giffi liff fore liff», »giældi ögha fore ögha», »giældi tan fore tan»; samt

II. att med de strängaste straff skall lagstiftaren söka af-skräcka ogeringsmän från brottsliga handlingar.²⁷

III. att genom de strängaste straff, såsom dödsstraff och kroppsligt affliktiva straff, skall lagstriftaren söka förmildra Guds vrede och rädda landet från Hans hämnd.²⁸

Vidare kan tilläggas att det bakom de stränga straffen även kan finnas en vilja hos konungen att hävda sin egen personliga makt. De nya principer som införts i svensk rätt genom högmålsplakatet stärkte sin ställning i och med 1608 års landslag där dödsstraffet var mycket vanligt återkommande. Exempelvis stipuleras följande:

Then som bannar sin Fadher eller modher bannat hafwer. Then som Fadher eller Modher slår, han ska dödhen döö.²⁹

Dödsstraff förekom även för mer ”bagatellartade” brott. Gustav II Adolf utfärdade exempelvis stadgor som gjorde gällande att den som olovligen dödade en älg eller en svan skulle mista livet.³⁰

²⁴ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 99.

²⁵ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sverige/historia/den-karolinska-tiden>, läst 21 maj 2013.

²⁶ C. Häthén; *Stat och straff*; sid 99 – 103.

²⁷ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet*(2 uppl.); sid. 9.

²⁸ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet* (2 uppl.); sid 11.

²⁹ C. Häthén; *Stat och straff*, Sid. 104.

I realiteten blev dock ej dödsstraff verkställt för fler av de brott där dödsstraff skulle utdömas. Hovrätten hade en granskande funktion och de mål från underrätterna där dödsstraff utdömts kontrollerades av hovrätten som icke sällan mildrade straffet. För vissa brott kunde dock avrättningen verkställas omedelbart. Denna överrättspraxis infördes sedermera i lagen genom drottning Kristinas straffordning av 1653.³¹

Senare under karolinereran blossade häxprocesser upp i Sverige som skördade en mängd människoliv över hela riket. Kontakter med satan skulle straffas hårt och de dömda avrättades för att sona sina brott. Häxprocesserna avslutades i och med att högre krav på bevisning började ställas vilket innebar att processerna kunde komma att avslutas.

Under denna tid växte även fram olika slag av ”tukthus” där kriminella som begått ringa brott kunde användas till bl.a. gaturenhållning. Sedan tidigare fanns även i viss utsträckning häkten där kortare fängelsstraff kunde avtjänas.³²

2.3 Frihetstiden och Gustavianska eran (1719 – 1809)

Efter Karl XII stupat i Norge och stormakten Sverige börjat falla sönder uppstod en ny era i svensk historia då det kungliga enväldet åtminstone inledningsvis var försvunnet.

2.3.1 Riket och dess utveckling

Inledningsvis övertogs tronen av Karl XII syster Ulrika Eleonora men efter redan ett år abdikerade hon till förmån för sin make Fredrik I. Riksdagen och ständerna³³ tog tillfället i akt att från såväl drottningen som kungen avkräva en ny regeringsform i vilken majestätets makt begränsades avsevärt till förmån för ständerna. I detta nya politiska klimat som kommit att kallas frihetstiden styrdes riket av ständerna, vari fanns politiska partier nämligen hattar och mössor. Lojaliteten mellan partierna skiftade snabbt och interna stridigheter var vanliga. Vidare förekom politiska rättegångar och även avrättningar.³⁴ Kungamakten var tidvis under denna period kraftigt begränsad och emellanåt var kungen helt utan reell makt.

³⁰ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet*(2 uppl.); sid. 10.

³¹ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 106 – 108.

³² C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 108 – 111.

³³ Ständerna bestod av adel (frälse ståndet), präster, borgare och bönder (ofrälse stånden).

³⁴ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 143 – 150.

Detta tydliggörs av införandet av en namnstämpel med Adolf Fredriks namnteckning som ständerna kunde använda för att underteckna dokument utan kungens närvaro eller vilja.³⁵ Efter ständernas misslyckade krig rådde dock missnöje och vägen låg öppen för Gustav III³⁶ att söka ta makten. Detta var också en chans som Gustav III tog och efter en statskupp 1772 blev konungen åter enväldig, om än ”begränsat”. Majestätet var bl.a. tvungen att rådfråga rådet i flertalet frågor och kunde ej ensam stifta nya lagar. Genom att liera sig med de ofrälse ständerna kunde Gustav III minska adelns inflytande. Detta ledde dock till missnöje bland de frälse och Gustav III mördades 1792.

Konungens son Gustav IV Adolf var då ännu omyndig och en förmyndarregering under kungens bror hertig Karl styrde riket. Gustav IV Adolf blev aldrig en populär monark och han abdikerade efter en tjänstemannakupp 1809.³⁷

2.3.2 Domstolarna, rätten och straffen

Under 1700-talet samlades de svenska brotts- och straffbestämmelserna i två nya balkar, nämligen Missgärningsbalken och Straffbalken, båda av år 1734. Missgärningsbalken var den mest omfattande balken av de två och i denna reglerades den större mängden brott som fanns i dåtidens Sverige. Lagen innehöll ännu stark biblisk påverkan och dödsstraffet var utbrett och föreskrevs för ca 70 brott emedan frihetsstraff nyttjades sparsamt.³⁸

Dödsstraffets verkställande under denna tid kunde skilja sig markant och man delade in de olika verkställighetsarterna i två kategorier; de kvalificerade dödsstraffen och de ”enkla” dödsstraffen. Den förstnämnda kategorin var straffet för mycket allvarliga brott och var mycket plågsamt för delinkventen³⁹. Kvalificerade dödsstraff såsom de såg ut på 1700-talet kunde vara rådbräkning⁴⁰ samt halshuggning kombinerat med högra handens avhuggande, brännande på bål eller stegling⁴¹. De enkla dödsstraffen bestod av halshuggning och hängning.⁴²

³⁵ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/adolf-fredrik/108438#>, läst 22 maj 2013.

³⁶ Sveriges konung; född 1746, död 1792; teaterälskande monark, Svenska Akademiens grundare och befälhavare i misslyckat krig mot Ryssland.

³⁷ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 150 – 159.

³⁸ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 159 – 165.

³⁹ ”[B]rottsling, särskilt den som skall undergå straff.”

⁴⁰ Medelst hjul/spett krossande av lemmar och bröstorg, varpå stegling sker uppå hjulet.

⁴¹ Delinkventens avhuggna kroppsdelar samt kroppen fästes på pålar för allmän beskådan.

⁴² K. Olivecrona; *Om dödsstraffet (2 uppl.)*; sid. 23.

Gustav III började dock ifrågasätta dödsstraffets nödvändighet, troligtvis var konungen influerad av upplysta filosofer på kontinenten och dessas skrifter kritiska till dödsstraffet. Bland dessa kan främst nämnas Beccaria vars skrifter⁴³ väckte stor uppmärksamhet runt om i Europa. Gustav III sökte inspirerad av detta mildra Missgärningsbalken och reducera flertalet dödsstraff. Riksdagen motsatte sig dock konungens reformförsök och majoriteten av straffen kvarblev. Gustav III lyckades dock i samband med detta avskaffa tortyren. Konungen var även den som grundade vad som senare kom att bli Högsta domstolen.⁴⁴

2.4 Händelsernas sekel (1809 – 1921)

Efter att den Gustavianska eran avslutats inleddes en högst omvälvande tid för Sverige såväl som övriga Europa vilket kom att starkt påverka samhället.

2.4.1 Riket och dess utveckling

Under 1800-talet övertogs den svenska tronen av en ny dynasti i och med Karl XIV Johans trontillträde år 1818. Konungens roll var fortfarande stark men efter hand överlämnade monarken alltmer av det dagliga arbetet till statsråden vilket var en utveckling som fortsatte även efter Karl XIV Johans frånfälle och under kommande monarkers regeringstid. Kungens vilja var ännu i mitten av 1800-talet den avgörande och vid vilken statsråden fick rätta sig. 1876 upprättades statsministerämbetet trots visst motstånd. 1800-talets sista kvartal innebar att regeringen under statsministern arbetade alltmer självständigt från kungen.

Riksdagen genomgick även den omfattande föreändringar under 1800-talet varav den största förändringen var ständriksdagens avskaffande och tvåkammarriksdagens införande år 1865. Riksdagsmännen (endast män var valbara) röstades fram genom olika system beroende på vilken kammare de tillhörde. Första kammarens ledamöter röstades fram genom indirekta val genom landstingen och stadsfullmäktige. För att kunna vara valbar krävdes en betydande förmögenhet eller inkomst.

Andra kammarens ledamöter valdes genom direkta val där lagsagorna, på landsbygden, och städerna utgjorde valkretsar som genom majoritetsval framröstade en riksdagsman. Kamrarnas funktioner och betydelse var jämställda och för att beslut skulle kunna fattas erfordrades att kamrarnas åsikter överensstämde.

⁴³ Av dessa verk främst *Dei delitti e delle pene* (Om brott och straff) som översattes till nästan alla europeiska språk och fick sin första svenska översättning 1770.

⁴⁴ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 158 – 169.

Steget till allmän rösträtt togs dock ej förrän år 1921 då, efter vissa tidigare ändringar, det gamla systemet helt övergavs till förmån för lika rösträtt för alla oavsett inkomst och kön.⁴⁵

Under 1800-talet skedde även en religiös frigörelse och folkrörelser i form av väckelserörelser och även nykterhetsrörelser växte fram i riket. Dessa lockade till sig stora skaror med människor och lyckades skapa sig en stabil roll i det nya framväxande samhället som skulle lämna det gamla bakom sig. På många ställen i riket växte fram frikyrkor vid sidan om den statliga kyrkan.⁴⁶ Samtidigt skedde en sekularisering där kyrkans roll i samhället alltmer minskade och dess makt och inflytande över andra samhällseliga institutioner såsom exempelvis skolan försvann.⁴⁷ Denna sekularisering skedde samtidigt som den urbanisering som då rådde (se nedan).⁴⁸ Även kvinnorrättskampen kan vara att se som en folkrörelse och den såväl verkade för som genomdrev under både 1800-talet och 1900-talet reformer för att öka kvinnors inflytande och införa jämlikhet i samhället.⁴⁹

I riket skedde under denna tid även en omfattande industrialisering där utbyggnad av järnvägen och industrier ledde till en framväxt av flera nya företag, exempelvis LM Ericsson, vilka i sin tur drev invånarna från landsbygden in till städernas nya industriområden.⁵⁰

2.4.2 Domstolarna, rätten och straffen

Under 1800-talet skedde en stark rättslig utveckling i Sverige. År 1809 antogs den nya Regeringsformen och i anslutning till detta inleddes en översyn av de övriga svenska lagarna.

En kommitté tillsattes som under lång tid arbetade med att granska de svenska strafflagarna och inom ramen för detta arbete utgav flertalet skrivelser och lagförslag. Redan tidigt motsatte sig kommittén användandet av de kvalificerade dödsstraffen. Vidare ansåg kommittén att fängelsesystemet skulle utbyggas och förbättras.

⁴⁵ C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 195 – 201, 228 f.

⁴⁶ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/v%C3%A4ckelser%C3%B6relser>, läst 23 maj 2013.

⁴⁷ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/sekularisering/303069>, läst 23 maj 2013.

⁴⁸ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/sverige/religion>, läst 23 maj 2013.

⁴⁹ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/kvinnor%C3%B6relse>, läst 23 maj 2013.

⁵⁰ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sverige/historia/den-oscariska-tiden>, läst 23 maj 2013.

Kommittén var i dessa hänseenden influerad av att straffen ej enbart skulle vara avskräckande utan även förbättrande.⁵¹

Cellfångelser kom även att byggas i Sverige under 1800-talet även om straffsystemet kom i en kris då det visade sig att återfall i brott var vanligt.

Straffsystemet i Sverige utvecklades succesivt och 1864 presenterades en ny strafflag som senare kom att revideras under 1890-talet och under 1900-talets början.

Dödsstraffet debatterades flitigt under hela 1800-talet och dess användning minskades succesivt men höll sig kvar för de grövsta brotten även efter 1864 års strafflag. Dock slutade avrättningarna ske offentligt från år 1877.⁵² Även de kvalificerade dödsstraffen kom att avskaffas, exempelvis avskaffades rådbräkning 1835⁵³ och stegling 1841.⁵⁴

Dödsstraffet i fredstid avskaffades efter livlig debatt först år 1921 men det skulle dröja till 1972 då dödsstraffet avskaffades även i krigstid och således helt togs bort från den svenska lagstiftningen.⁵⁵

3 Dödsstraffsdebatten

Som nämnts i föregående avsnitt pågick det under lång tid en ihärdig debatt avseende dödsstraffets varande (se ovan). Kritiken mot dödsstraffet började på kontinenten då filosofer och kanske främst Beccaria förkastade livsstraffet. I sin bok *Dei delitti e delle pene* skriver Beccaria att dödsstraffet är att anse som statens krig mot den enskilde och att dödsstraffet saknade brottspreventiv verkan och att inga skäl fanns för dess kvarvarande.⁵⁶ Voltaire skriver under samma tid att dödsstraffet förhindrar en eventuellt oskyldigt dömd att få sin rätt, då den dömde efter straffverkställighet ej längre är vid livet.⁵⁷ Denna epok inleder en lång tid av ifrågasättande av det yttersta straffet och de argument som nu anförs återkommer icke sällan under den över hundraåriga debatten.

⁵¹ C. Häthén; *Straffvetenskap och kriminalpolitik*, sid. 194 – 203.

⁵² C. Häthén; *Stat och straff*; sid. 201 – 212.

⁵³ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/r%C3%A5dbr%C3%A5kning>, läst 24 maj 2013.

⁵⁴ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/stegel-och-hjul>, läst 24 maj 2013.

⁵⁵ <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/d%C3%B6dsstraff>, läst 24 maj 2013.

⁵⁶ L. Augustsson (red.); *Tankar om giljotinen*; sid. 27 – 30.

⁵⁷ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 26.

Följande stycken kommer att kartlägga denna debatt och dess främsta argument och aktörer, av utrymmesskäl är en fullständig kartläggning dessvärre omöjlig.⁵⁸

3.1 Den tidiga dödsstraffsdebatten (1809 – 1864)

Efter statsvälvningen 1809 inleddes en översyn av de svenska lagarna (se ovan) och en lagkommitté tillsattes. I ett tidigt förslag rörande strafflagarna uttrycker juris professor Lars Rabenius att tiden ej var mogen för en mildring av lagarna då folkopinionen ej stödde detta. I Rabenius förslag, starkt inspirerat av en vedergällningslära, fanns således dödsstraffet kvar. Trots att förslaget ej vann kommitténs gillande och Rabenius ersattes visar motioner från riksdagen 1815 att ledamöter ur bondeståndet önskade återinföra hängningsstraffet för återkommande stöldbrott. Liknande motioner uppkom även i 1817-1818 års riksdag men fick vid båda dessa tillfällen endast stöd av bondeståndet.⁵⁹ Motionerna motiverades med att stöldbrotten blivit vanligare och samhället osäkrare, dödsstraff ansågs verka preventivt.⁶⁰

Adeln uttryckte som svar på bondeståndets motioner att syftet med straffet skulle vara att föra lagöverträdare åter till en hederlig bana, vilket med ett dödsstraff är omöjligt.⁶¹ Man kan således märka en inledande skepticism mot mildrande av straffens hos i alla fall bondeståndet, något som senare kom att förändras. Prästerståndet bidrog under hela ståndriksdagens varande med ett mer teologiskt perspektiv på dödsstraffet. Prästerskapets syn på dödsstraffet var splittrad men flera kyrkomän ansåg att det kunde rättfärdigas såväl moraliskt som religiöst emedan andra menade att straffets syfte skulle vara att förbättra den som felat.⁶² Stöd för dödsstraffet med grund i religiösa argument kvarblev hos delar av prästerskapet under lång tid.⁶³

Granskningen av lagen fortsatte även efter 1810-talet och kommittén lämnade 1832 ”Förslag till allmän criminallag” uti vilket fängelsestraffet var den dominerande påföljden. Dödsstraffet fanns kvar som påföljd men kvalifikationerna var borttagna. Lagkommittén motiverar detta med att alltför grymma straff riskerar att förhärda medborgarna istället för att verka preventivt och avskräcka ifrån brott.

⁵⁸ För den som önskar djupare studier i ämnet rekommenderas *Överheten och svärdet* av Ivar Seth och *Dödsstraffet, kyrkan och staten* av Martin Bergman.

⁵⁹ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 34 f.

⁶⁰ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 41, 44 f.

⁶¹ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 34 f.

⁶² M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 44 f.

⁶³ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet (2 uppl.)*; sid. 204 – 207.

Vidare menar kommittén att alltför grymma straff riskerar enskilda att undvika att anmäla brott eller lämna fällande vittnesmål samt att domarna gör för milda bedömningar och hellre friar trots övervägande bevisning för ett fällande.⁶⁴ Kommittén skriver:

Vissheten, att ett brott *ej bliver ostraffat* och att straffet *snart* drabbar detsamma, är ofelbart långt mer avhållande från brott, än den ytterliga strängheten i straff.⁶⁵

Remissvaren till lagkommitténs förslag, vilka inkom från universitet och domstolar, var främst positiva till kvalifikationernas avskaffande där många ansåg dessa onödigt grymma och barbariska. Kommitténs arbete bidrog ej till någon ny lag och dess arbete övertogs istället av lagberedningen. Frågan lyftes dock i riksdagen där alla stånd utom adeln biföll efter vissa reservationer.

De som röstade för kvalifikationernas bibehållande angav främst preventiva skäl för sin åsikt. En stegrad kropp var ett kvarvarande minne och en förmaning att ej begå brott menade man. Vidare ansågs kvalifikationerna möjliggöra en gradering av brotten, ett mer förkastligt mord kunde på detta sätt dömas hårdare än ett ”vanligt” mord.

Majoriteten ansåg dock dessa kvalifikationer som barbariska och tillhörandes en svunnen tid.⁶⁶

Under tiden fram till antagandet av 1864 års strafflag debatterades i stånden huruvida livstids straffarbete kunde ses som ett alternativ till dödsstraffet. Slutligen kom detta att bifallas av alla stånd förutom prästerståndet. Bland kyrkomännen väcktes röster om liv för liv och att riket ej skulle förändra de straff som var påbudna enligt Guds lag.

Liknande argument kunde även höras från enskilda ledamöter av bondeståndet, som dock biföll förslaget.⁶⁷ Redan i 1800-talets början hade präster uttryckt att livstidsstraffet ej kunde ersätta dödsstraffet.⁶⁸ Även i de andra stånden väcktes kritiska röster mot livstidsstraffet då detta ansågs för brutalt och som en livslång pina. Till och med i de fall då oskyldig dömts ansåg vissa ledamöter att döden var att föredra framför ett liv i inlåsning för det fall felet ej upptäcktes. Risken för att oskyldiga dömdes var annars ett återkommande argument mot dödsstraffet. Man såg dock tiden ej mogen för dödsstraffets avskaffande.

⁶⁴ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 35 – 37.

⁶⁵ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 37.

⁶⁶ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 35 – 44.

⁶⁷ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 57, 61 – 63.

⁶⁸ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 45.

Resultatet av debatten blev att dödsstraffet i 1864 års lag blev alternativt för alla brott med undantag för det fall då livstidsdömd dräpte annan människa.⁶⁹ Vad man skulle göra med livstidsdömda som begick nya allvarliga brott i fängelset var ett vanligt argument bland förespråkarna.⁷⁰

Generellt ansågs under hela denna tid samhället ej vara redo för ett avskaffande av dödsstraffet. Det befarades att folket skulle ana rättsväsendets kollaps om detta det yttersta straff alltför hastigt avskaffades. Dock framhåller flera såväl domstolsanställda som riksdagsmän att man är för straffets successiva avskaffande och att straffet sedermera helt försvinner då tiden är mogen. Richert, en av ledamöterna i lagberedningen och en motståndare till dödsstraffet, förutspår att riket inom 50 år efter hans död skall ha avskaffat dödsstraffet.⁷¹

3.2 Dödsstraffsdebatten intill avskaffande (1864 – 1921)

År 1866 publicerades Knut Olivecronas bok *Om dödsstraffet* i dess första upplaga. Boken fick ett stort genomslag och kom senare att flitigt användas i den kommande dödsstraffdebatten.⁷² Olivecronas bok publicerades åter 1891 i en utarbetad upplaga där Olivecrona bemötte viss av den kritik han fått utstå. I sin bok uttrycker Olivecrona vad han kallar dödsstraffsförespråkarnas tro på straffet. Olivecrona menar att man genom hävd och av historiska skäl förlitar sig på dödsstraffets oersättlighet.⁷³ Olivecrona skriver följande:

Det har många gånger blifvit sagdt och åter upprepadt, att det historiska faktum, att dödsstraff, så långt tideböckerna gå tillbaka, föfunnits hos folken, är det bästa och kraftigaste beviset för både dess nödvändighet och dess rättmätighet. Detta bevis är dock, vid närmare påseende, endast skenbart. Att en institution länge har bestått, innebär icke bevis, att den för all framtid *bör* oförändradt bestå. Antager man nämligen detta såsom grundsats, måste konsekvensen leda till att förneka giltigheten af hvarje förändring i socialt hänseende, som en högre civilisation påkallar, att binda kommande generationer vid de hädangångnas misstag eller vid bruk, som öfvergått till missbruk...⁷⁴

⁶⁹ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 46 f, 49 – 52, 67 – 68.

⁷⁰ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 82.

⁷¹ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid 39, 47 – 49.

⁷² M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 74 f.

⁷³ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet (2 uppl.)*; sid. 60 f.

⁷⁴ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet (2 uppl.)*; sid. 198.

Olivecronas verk fick utstå skarp kritik från de som var influerade av den s.k. boströmska skolan var det var en central uppfattning att brottet berodde på en vilja som ej var förnuftig. Var förnuftet fördärvat bortom räddning eller brottslingen helt saknade förnuft och begick brott med syfte att förintna staten eller annan person låg det i såväl samhällets som brottslingens bästa om denne avrättades.⁷⁵ Olivecrona bemötte denna kritik och menar att ett tillämpande av Boströms teorier ej skapar ett rättvist samhälle utan endast ett grymt sådant där dödsstraffet måste brukas ofta för att vara konsekvent med Boströms läror.⁷⁶ Olivecrona behandlar även i sin bok flera för tiden vanliga och återkommande argument såsom dödsstraffets preventiva verkan, risken för att oskyldig drabbas samt att brottslingen ej ges tillfälle att bättra sig. Dessa argument hade dryftats redan tidigare i debatten (se ovan) men var särledes ännu 1891 en del av därav.⁷⁷ I senare upplaga presenterade även Olivecrona omfattande statistik över brott och avrättningar under de åren 25 tidigare åren och menade att trots dödsstraffets begränsande hade ej samhället lidit några negativa men.⁷⁸

Dessa två argumentationslinjer, Boströms och Olivecronas, återkom tydligt i debatten de följande åren.⁷⁹ I kommande debatter återropades Olivecronas bok (1 uppl.) återkommande emedan motståndarsidan⁸⁰, främst i första kammaren, anförda av Erik Sparre var influerade av den Boströmska skolan och framlade att det var samhällets plikt att oskadliggöra de farliga och oförbätterliga.⁸¹ Dödsstraffsanhängarna menade vid denna tid vidare att dödsstraffet nu var så undantryckt att det enbart skulle nyttjas i särskilda och utomordentliga fall och att dödsstraffsfrågan numer var att anse som en liten sak. Dessa argumentationslinjer fördes tydligt vid 1867 års riksdag. Vid denna riksdag biföll andra kammaren motionen om dödsstraffets avskaffande emedan första kammaren med endast en rösts övervikt beslutade om dess kvarvarande. Åren därefter fortsatte debatten och ännu färgades den i viss mån av teologiska argument till dödsstraffets försvar, även det faktum att oskyldiga kunde dömas fördes fram och Sparre yttrade att risken för det var minimal.⁸²

⁷⁵ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 78 f.

⁷⁶ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet (2 uppl.)* sid. 78 – 86.

⁷⁷ K. Olivecrona; *Om dödsstraffet (2 uppl.)* sid. VII – VIII.

⁷⁸ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 186.

⁷⁹ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 80 f.

⁸⁰ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 92 – 100.

⁸¹ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 83.

⁸² I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 92 – 101, 150 – 154.

Efter 1860-talets ganska livliga debatter gick dödstraffsdebatten in i en normaliserad dvala.⁸³ Debatten väcktes åter till liv efter flera mycket uppmärksammade mord och efterföljande avrättning av våldsvärkarna. Ett av brotten, massmordet på ångbåten *Prins Carl*, chockade samhället och bidrog starkt till att vända folkopinionen mot sett förespråkande av dödsstraffet. I riksdagen inlämnades dock en motion om straffets avskaffande. Motiven härför var i stor utsträckning desamma som tidigare men frågan om brottslingens tillräknelighet bör uppmärksammas eftersom detta argument framgent fick ökad betydelse. Enligt 1864 års strafflag kunde ej vansinniga/sinnessjuka individer avrättas. Bedömningen av delinkventens tillräknelighet var svår att bedöma menade motståndarna. Förespråkarna kunde dock i detta fall med kraft hävda att samhället ej var redo för det yttersta straffets avskaffande vilket också hade visat sig.⁸⁴ De starkaste motståndarna till dödsstraffet fanns inom den vetenskapliga litteraturen och pressen emedan såväl riksdag som regering var mer avvaktande.⁸⁵

Under 1800-talet började den psykiatriska forskningen avseende brottslingar och dess psykiska status utvecklas och läkarna började påvisa problematiken i att klassificera brottslingen som tillräknelig eller otillräknelig. Det dröjde dock till 1900-talets början innan bevisning och underlag från forskningen gjorde dessa argument mer återkommande och av större betydelse.⁸⁶

En av de som under denna tid fått allra störst inflytande över straffrättsdebatten såväl som frågan om dödsstraffet var den lundensiske professorn Johan Thyrén tidigt uttryckt sig negativt om dödsstraffet. Inför riksdagens andra kammare höll Thyrén 1909, en vecka efter han uppdragits utreda en revision av strafflagen, ett mycket bejublat framförande av en rang som ej tidigare skådats i riksdagen.⁸⁷ Thyrén framhåller att dödsstraffet inte kan anses avskräcka på det sätt som ofta anges, som grund för detta framhålles att antalet med dödsstraff belagda brott ej sjunker i tider av återkommande avrättningar. Inte heller, menar Thyrén, kan man se att länder där dödsstraffet brukas mer frekvent är mer befriade från dessa brott. Vidare påtalar Thyrén att yrkeskriminella snarare riskerar förhärdas under det ständiga hotet från dödsstraffet på samma sätt som andra som i yrket riskerar sitt liv.

⁸³ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 93.

⁸⁴ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 202 – 213, 216 f.

⁸⁵ J. Hagströmer; *Svensk Straffrätt (2 häftet)*; sid. 383.

⁸⁶ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 215 – 223.

⁸⁷ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 240 – 244.

Thyrén betonar även den svårighet som föreligger at dra gränsen mellan tillräknelighet och otillräknelighet och anknyter här till den psykiatriska forskningen. Vidare framhåller Thyrén att även han anser staten ha en nödvärnsrätt men att det icke ankommer på en så pass utvecklad stat som Sverige att avrätta redan inlåsta brottslingar. Det, menar Thyrén, säger snarare mer om fängelsernas skick än om dödsstraffets nödvändighet och i så fall torde den otillräknelige vara farligare för väktarna än den tillräknelige. Slutligen betonas även att hämnd ej skall vara inskrivet i lag.⁸⁸ Uppdraget att utreda en revision av strafflagen resulterade i arbetet *Principerna för en strafflagsreform* där Thyrén återkommer till många av de argument han framfört inför riksdagen.⁸⁹

Under de kommande åren efter 1909 års riksdag dryftades dödsstraffsfrågan återkommande i riksdagen. De argument som framfördes var dock sällan nyskapande och de centrala argumenten för debatten var ännu desamma som tidigare. Andra kammaren hade sedan 1909 röstat för dödsstraffets avskaffande emedan första kammaren med knapp marginal röstade för dess bibehållande. År 1919 segrade dödsstraffsförespråkarna med endast en röst i första kammaren. Argumenten hade främst varit Thyréns bland motståndarna till straffet och bland förespråkarna var det ännu statens nödvärnsrätt, den förmodade folkliga opinionen för straffets bibehållande, samt den preventiva verkan som framfördes. Följande år skedde ett nyval till första kammaren som nu fick en mer socialistisk och liberal sammansättning. Samma år beslutade även regeringen att tillsätta en utredning avseende dödsstraffet.⁹⁰

Utredningen, av vilken Thyrén var en del, framförde i sitt betänkande att dödsstraffet torde avskaffas. Grunderna härför var i stort desamma som tidigare med undantag för en jämförelse med andra stater som avskaffat dödsstraffet. Utredningen menade att det i dessa länder ej gått att utröna en ökning i brott sedan dödsstraffet avskaffats.⁹¹

Förslaget debatterades i riksdagen 1921 och argumentationen för och emot har icke heller inför denna riksdag förändrats nämnvärt. Motståndarna till avskaffandet anförs främst av konservativa jurister i första kammaren. Dessa var dock denna gång i minoritet beslut om dödsstraffets avskaffande fattas med stor majoritet i båda kamrarna. Procentuellt kan man tydligt se att högerens procentuella andel i respektive kammare

⁸⁸ Andra kammarens protokoll 1909, N:o 19; sid. 45 – 53.

⁸⁹ J. C. W. Thyrén *Principerna för en strafflagsreform*; sid. 96 – 108.

⁹⁰ I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 247, 251 f, 261 – 271.

⁹¹ Betänkande och förslag rörande dödsstraffets avskaffande; sid. 30 – 35, 38.

sammanfaller med enbart ett par procents differens från den procentuella andelen motståndare till avskaffandet. Från och med denna riksdag var dödsstraffet i fredstid avskaffat.⁹²

4 Reflexioner om dödsstraffet, avskaffandet och debatten

Dödsstraffet har varit närvarande under en övervägande del av den svenska historien. Dess varande började först under dess sista timma att på allvar ifrågasättas av en bredare krets. Det yttersta straffets långa varande spelade också enligt Olivecrona in på dess fortsatta existens. Mycket träffande fastlår Olivecrona att det ofta är enklare att kvarvara vid något bekant snarare än att ta steget in i ett okänt varande.

Detta märks tydligt under hela dödsstraffsdebatten under såväl 1800-talet som 1900-talet. Man uttrycker en oro över hur folkopinionen skall emotta ett avskaffande av det yttersta straffet. Vidare stipuleras återkommande hur det egentligen vore önskvärt att avskaffa straffet men att detta skall ske långsamt och gradvis. Det är av yttersta vikt att tiden skall vara den rätta menar många. Tiden för straffets avskaffande blir även en återkommande stöttesten under hela debatten, där förespråkarna manar till försiktighet emedan ”reformisterna” skanderar att tiden sedan länge varit kommen. Tidens argument är mycket intressant och undertecknad får nedan anledning att återkomma till dess centrala roll.

Bortser vi från tidens argument finner vi att debatten på flera sätt består av samma eller liknande argument som i viss mån förändras men som i sin kärna är desamma. Denna typ av argument är enligt undertecknads uppfattning mer vanlig och påtaglig än mer tillfälliga argument. Den som granskar föregående stycke märker snart att det ofta snarare rör sig om förändrade förhållanden kring argumentens tillämplighet snarare än själva argumenten, och därvid även debattens, förändrande. Seth framhåller återkommande att debattens centrala argument är ihållande. I föregående avsnitt, vilket till viss del bygger på Seths kartläggning av dödsstraffsdebatten, syns detta tydligt.

De argument som kan anses vara återkommande är huruvida dödsstraffet har en preventiv verkan, problematiken då en livstidsdömd begår nya brott, statens

⁹² I. Seth; *Överheten och svärdet*; sid. 281, 284 – 286, 289, 299.

nödvärnsrätt och plikt att försvara sig, att dödsstraffet är barbariskt och tillhör en svunnen tid, att möjligheten till förbättring försvinner samt risken att en oskyldig döms. Hagströmer uttrycker även i sina föreläsningar att dessa argument är särskilt återkommande i dödsstraffsdebatten och varit så under lång tid.⁹³

Vad som får argumenten att kvarstå under så statiskt är svårt att svara på men det är undertecknads uppfattning att straffets ”kärna” under hela dödsstraffsdebatten är prevention, möjlighet till förbättring samt statens skydd; även om dessas inbördes rangordning varierar. Då kärnan över tiden är densamma förändras ej heller sätten att angripa denna kärna på i särskilt stor utsträckning. De förändringar vi ser är dock ofta hänförliga till just tiden och det samhälle då de framkommer.

Ser vi till dödsstraffets historia så har det tidiga Sverige ofta befunnit sig i krig med andra stater, samhället var decentraliserat och den kungliga makten svag.

I och med att Gustav Vasa inledde en centraliseringsprocess samt reformationen, uppkom behovet för monarken att kunna uppvisa styrka och få undersåtarna att efterfölja den lag som fanns. Men i dåtidens Sverige fanns ej någon möjlighet att straffa den enskilde på andra sätt än med fysiskt plågande straff samt livets förverkande. Samhället var helt enkelt ej tillräckligt utvecklat för att kunna uppbåda en annan bestraffningsform. För att invånarna skall följa lagen måste straffen verka reella. Genom kyrkans knytande till kungens person kunde monarken använda kyrkans makt och samhällsinflytande för att motivera lagens skärpning. Bibeln utgör en stark källa för inspiration för den som önskar skärpa lagar vilket vi även ser under Karl IX regeringstid då direkta citat från Bibeln dyker upp i svensk lag (se ovan).

Beccarias tankar om dödsstraffets överflöd kommer till ett Sverige där monarken och folket ej ser verkligheten på riktigt samma sätt och där gamla värderingar och åsikter ännu väger tungt, tiden var således ej mogen.

I Sverige fortsätter det gamla samhället att verka även in på 1800-talet då vi till skillnad från exempelvis Frankrike ej behöver utstå någon revolution. Detta faktum till trots innebär 1800-talet oerhörda förändringar för det svenska samhället vilket påtalas under punkten 2.4 (se ovan). De strömningar av sekularisering, urbanisering och industriell revolution innebär omvälvande förändringar för samhället. Samhällets förändring

⁹³ J. Hagströmer, *Svensk straffrätt (2häftet)* sid. 384 f.

kommer sedan naturligt att påverka dödsstraffsdebatten. Sekulariseringen innebär exempelvis att teologiska argument för dödsstraffets bibehållande blir både ovanligare och av lägre dignitet efter prästerståndets upplösande. Bergman delar denna uppfattning om teologins mer undanskymda roll.⁹⁴

Om argumentens känslighet inför samhällets utveckling ser vi även ifråga om dödsstraffets preventiva verkan. Detta av straffets förespråkare alltid genomgående argument tappar under 1800-talet i dignitet allteftersom dödsstraffet inskränks samt kvalifikationerna och den offentliga avrättningen försvinner. På samma sätt innebär det alltmer utbyggda fängelsesystemet att statens nödvärnsrätt ej längre är lika beroende av ett dödsstraff vilket Thyrén skickligt framhåller.

Dödsstraffets nödvändighet har då gått från att vara oundgängligt till att snarare vara en fråga om kritik mot fängsvårdens effektivitet vilket Thyrén också påtalar inför 1909 års riksdag.

Som Olivecrona framhåller rådde, även enligt min uppfattning, en tro på dödsstraffets nödvändighet som grundade sig på mycket lång historisk hävd. Denna hävd tappade dock i betydelse då omvärlden alltmer började avskaffa dödsstraffet och alla kunde se hur dessa samhällen ej översvämmades av horder med blodtörstiga våldsvarkare. De förändringar vi ser i debatten är, som sagt, ofta hänförliga till utveckling och nya rådande verkligheter. Det är därför enligt undertecknads uppfattning, vid en närmare granskning, inte så förvånande att argumentation var så statisk.

4.1 Slutsatser

Det är således undertecknads samlade uppfattning att dödsstraffet ej kan ses som en isolerad företeelse utan måste sättas samman med det samhälle och den tid i vilket det existerar och brukas. Detta oavsett om det rör sig om ett kaotiskt medeltida samhälle som nyligen påbörjat sin centralisering och utveckling eller en modernare stat mitt i den industriella revolutionen. På samma sätt är även debatten starkt knuten till den samhällsliga utvecklingen men på samma gång ”haltande” då dödsstraffet som sådant står starkt på gamla och beprövade grundsatser, kärnan för straffet förändras ej. Debatten blir med anledning härav förvånansvärt statisk och oföränderlig.

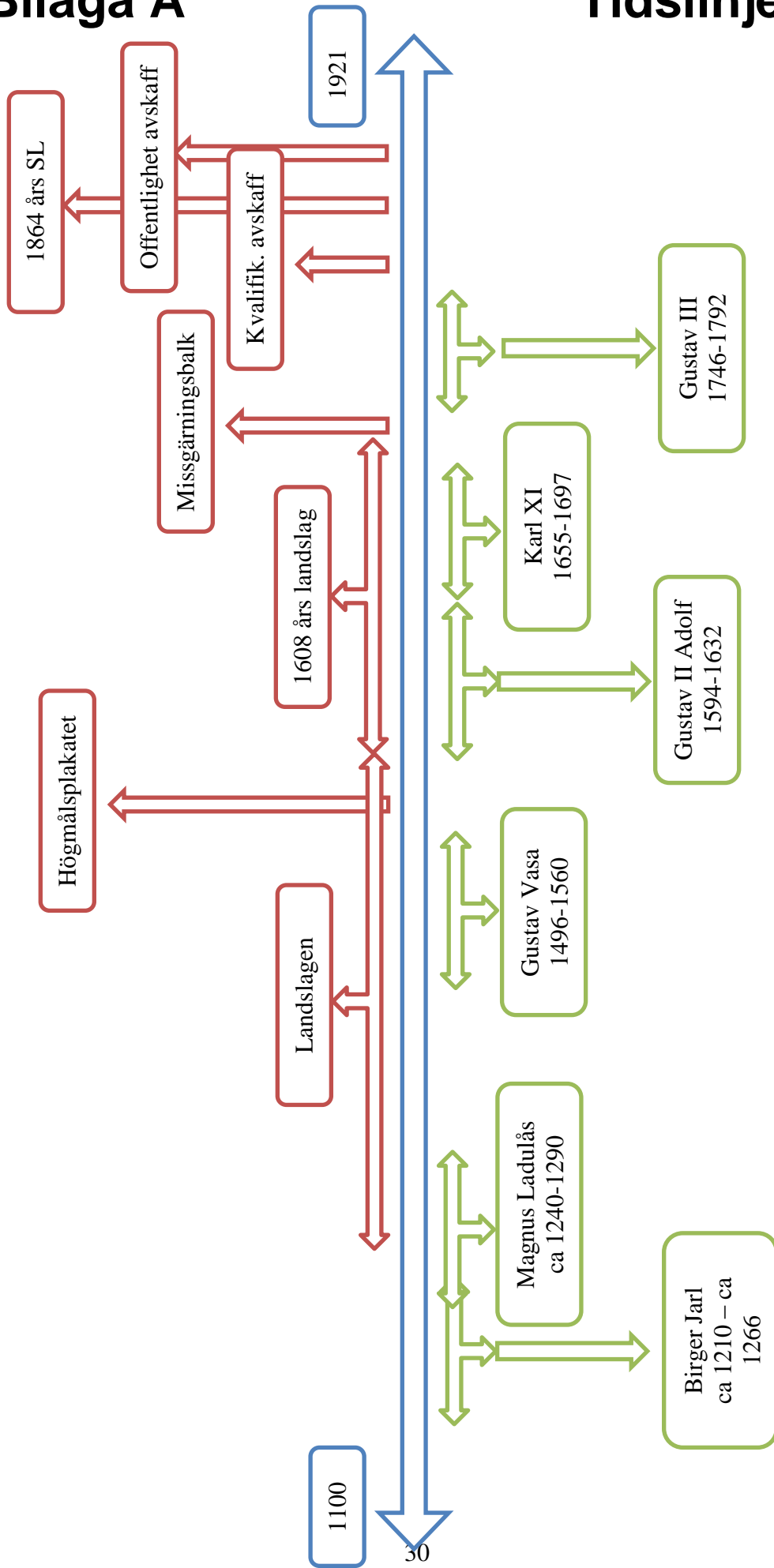
⁹⁴ M. Bergman; *Dödsstraffet, kyrkan och staten*; sid. 73.

De förändringar som sker gynnar som nämnt ovan främst de som önskar dödsstraffets avskaffande och rör framför allt dödsstraffets gradvisa avskaffande, fängelsesystemets utbyggande och sekulariseringens intåg och med det kyrkans försvagande.

Argumentationen för dödsstraffets bibehållande får i den värld som utvecklades under 1800- och 1900-talen allt svårare att vinna gehör. I de förhållanden som rådde i Sverige under denna tid var dödsstraffets avskaffande endast en tidsfråga. Till denna slutsats kom såväl Hagströmer, som Olivecrona, Thyrén, Richert och fler andra som menade att dödsstraffets avskaffande skulle komma då samhället var moget. De strömningar som då rådde i vårt land kunde inte leda samhället i en annan riktning än mot ett mognande utan dödsstraffet och dess sakta framväxande överflöd. En utveckling där Sverige icke stod ensamt.

Bilaga A

Tidslinje

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Betänkande och förslag rörande dödsstraffets avskaffande, 1920.

Andra kammarens protokoll 1909, N:o 19.

Litteratur

Beccaria, Cesare (redigerat av Lars Åke Augustsson, översatt av Paul Enoksson): *Om brott och straff* (utdrag), Klassiska texter mot dödsstraffet, Hjalmarsson & Högberg Bokförlag, Stockholm, 2008.

Bergman, Martin: *Dödsstraffet, kyrkan och staten i Sverige från 1700-tal till 1900-tal*, Rättshistoriskt bibliotek 53:e bandet, Nerenius & Santéus förlag AB, Stockholm, 1996.

Hagströmer, Johan: *Svensk straffrätt – föreläsningar, andra häftet*, Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B, Uppsala, 1902.

Häthén, Christian: *Straffvetenskap och kriminalpolitik – De europeiska straffteorierna och deras betydelse för svensk strafflagstiftning 1906 – 1931 – Tre studier*, Lund University Press, Lund, 1990.

Häthén, Christian: *Stat och straff – rättshistoriska perspektiv*, Studentlitteratur, Lund, 2004.

Olivecrona, Knut: *Om dödsstraffet – andra upplagan*; W. Schultz, Upsala[!] 1891.

Seth, Ivar (utgiven av Stig Jägerskiöld): *Överheten och svärdet – dödsstraffsdebatten i Sverige 1809 – 1974*, Rättshistoriskt bibliotek 35:e bandet, A.-B Nordiska bokhandeln, Stockholm, 1984.

Thyrén, Johan: *Principerna för en strafflagsreform – straffets sociala uppgift. Straffsystemet. Del 1*, Lund, 1910.

Elektroniska källor

Bergsten, Torsten: *Väckelserörelser*, Nationalencyklopedin, hämtad 23 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/v%C3%A4ckelser%C3%B6relser>

Beskow, Per; m.fl. *Religion*, Nationalencyklopedin, hämtad 23 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/sverige/religion>

Bruun, Jan Erik: *Sista avrättningen i Sverige*, publicerad 23 november 2010, hämtad 16 maj 2013 från: <http://www.popularhistoria.se/artiklar/sista-avrattningen-i-sverige/>

Dahlgren, Stellan: *Karl X Gustav*, Nationalencyklopedin, hämtad 21 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-x-gustav>

Inger, Göran; Gleisner Ann-Sophie: *Dödsstraff*, Nationalencyklopedin, hämtad 24 maj 2013 från: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/d%C3%B6dsstraff>

Kristnandet och rikets framväxt, Nationalencyklopedin, hämtad 11 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sverige/historia/kristnandet-och-rikets-framv%C3%A4xt>

Kyle, Gunhild; Manns, Ulla: *Kvinnorörelse*, Nationalencyklopedin, hämtad 23 maj

2013 från: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/kvinnor%C3%B6relse>

Larsson, Lars-Olof: *Den karolinska tiden*, Nationalencyklopedin, hämtad 21 maj 2013

från: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sverige/historia/den-karolinska-tiden>

Larsson, Lars-Olof: *Gustav Vasa*, Nationalencyklopedin, hämtad 15 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/gustav-vasa#>

Larsson, Lars-Olof: *Johan III*, Nationalencyklopedin, hämtad 20 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/johan-iii/216395>

Larsson, Lars-Olof: *Karl IX*, Nationalencyklopedin, hämtad 21 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-ix/221966>

Lindkvist, Thomas: *Birger Jarl*, Nationalencyklopedin, hämtad 11 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/birger-jarl>

Magnusson, Thomas: *Adolf Fredrik*, Nationalencyklopedin, hämtad 22 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/adolf-fredrik/108438#>

Norborg, Lars-Arne: *Den Oscariska tiden*, Nationalencyklopedin, hämtad 23 maj 2013

från: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sverige/historia/den-oscariska-tiden>

Oredsson, Sverker: *Gustav II Adolf*, Nationalencyklopedin, hämtad 21 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/gustav-ii-adolf>

Rystad, Göran: *Karl XI*, Nationalencyklopedin, hämtad 21 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-xi>

Rådbråkning, Nationalencyklopedin, hämtad 24 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/r%C3%A5dbr%C3%A5kning>

Sekularisering, Nationalencyklopedin, hämtad 23 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/sekularisering/303069>

Stegel och hjul, Nationalencyklopedin, hämtad 24 maj 2013 från:

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/stegel-och-hjul>